

בס"ד, חשוון תשפ"א

יצר לב האדם רע מנעוריו – האם האדם טוב מיסודו או מושחת?



א. ספר בראשית פרק כא

(טז) ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד ותשב מנגד ותשא את קלה ותבך :
(יז) וישמע אלהים את קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי
שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם :
(יט) ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער :

ב. מדרש רבה בראשית פרשה נג פסקה יד

אמר רבי סימון : קפצו מלאכי השרת לקטרגו, אמרו לפניו : רבון העולמים, אדם שהוא עתיד להמית את בניך
בצמא אתה מעלה לו באר. אמר להם : עכשיו מה הוא צדיק או רשע? אמרו לו : צדיק, אמר להם : איני דן את
האדם אלא בשעתו.

ג. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז/ב

אמר רבי יצחק : אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר : "כי שמע אלהים אל קול הנער
באשר הוא שם".

ד. יסודות החינוך, ר' שמשון רפאל הירש, עמ' מז-מח

חכמינו ז"ל תיקנו את הברכה : 'אלוקי נשמה' שנפחת בי טהורה היא'. התורה אינה גורסת נטייה מלידה לחטא.
התורה אינה מכירה הבדלים בין אדם לאדם לגבי חובתו הרוחנית והמוסרית. ייעודו העליון של האדם במובן
הנאצל ביותר של המלה, הוא להיות אדם רוחני ומוסרי, ולגבי זה הכל שווים - בלי יוצא מן הכלל... אין להבדיל
בין ילד לילד. בנו של פושט יד ובנו של נסיד אציל, ואפילו בנו של פושע מועד, כולם שווים לגבי הסיכויים לעתיד.
ולכן יש לכולם במידה שווה אותן החובות והדרישות מצד וכלפי האנושות, כולם חייבים להגיע אל הרמה
הרוחנית הגבוהה ביותר, לפי מדת כישרונותיהם ותכונותיהם הנפשיות. כולם מסוגלים להגיע אל הדרגה
המוסרית העליונה שיכול אדם להגיע אליה, ורק דרגתם המוסרית היא קנה המידה לערכם האנושי. חשיבותו של
אדם לפני הבורא יתברך אינה נמדדת לפי הכישרונות שבהן ניחן מלידה, אלא לפי אופן ניצולן כדי לחתור על ידן
לקראת התכלית הרוחנית והמוסרית העליונה...

נסתכל נא בתינוק אשר בזרועות אמו ונתבונן בו לאור דברי חז"ל. כמה תכונות שונות ומגוונות, כמה כוחות,
כישרונות, יצרים, נטיות ושאיפות, עדיין רדומים בתוך המוח הרופס ובתוך הלב הקט, הפועם במהירות רבה!
אין בכל אלה דבר שהוא רע מטבעו, אבל גם אין בהם דבר שהוא טוב מטבעו. כל תכונה עלולה להיות זרע החיים
והישע, אבל באותה מדה עלולה היא גם להיות זרע הקללה והאבדון. הכל תלוי במושל הקטן העתיד למשול בכל
אלה. כל התכונות והכוחות הם משרתיו והוא ימשול בהם ויטה אותם כרצונו, אם אל תחתיות היצרים
החושניים, או אל גבהי הרוחניות הצרופה.

ה. ספר בראשית פרק ד

(ז) הלווא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשיקתו ואתה תמשל בו :

ו. רש"י על בראשית פרק ד פסוק ז

ואליך תשוקתו - של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך :
ואתה תמשל בו - אם תרצה תתגבר עליו :

ספר בראשית פרק ו

(ה) וירא וידד כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רע כל היום :

(ו) וינחם וידד כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו :

(ז) ויאמר וידד אמתה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי
נחמתי כי עשיתם :

ז. ספר בראשית פרק ח

(כא) וַיִּרְחַח יְדֹד אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְדֹד אֵל לְבוֹ לֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעִרְיוֹ וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כִּפְאֶשֶׁר עָשִׂיתִי:

ח. אברבנאל על בראשית - פרק ח פסוק טו-טז

השאלה הרביעית למה נתן טעם לשלא יקלל, בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו. אדרבא, שהיא הנותנת, שמפני זה ראוי לקללם ולהשחיתם. והנה בסוף סדר בראשית (לעיל ו, ה-ז) אמר: "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום וגו', ויאמר ה' אמחה וגו'". הרי לך ששם עשה רוע היצר סיבה לקללה ולהשחיתה, וכאן עשה רוע היצר סיבה לשלא יקלל. ואיך יהיה דבר אחד סיבה לשני הפכים מצד אחד:

ט. ספר השורשים, עמ' 217

זאת המלה היא ממלות הטעמים והיא משמשת בפנים רבות, מהם שעניינו אע"פ שהדבר כך וכך כמו... 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'. אמר הבורא: לא אוסיף עוד להכות את כל חי לקלל את האדמה בעבור האדם, אף על פי שהם בעניין הזה והבל הוא העניין הזה עילה לדחות הקללה מעליהם. אבל הוא עילה להיות חייבים בה, לולי חסד ה' וחמלתו.

י. רש"י הירש בראשית פרק ח

עד כמה שהבנתנו מגעת, טעו המפרשים בפירוש המשך הפסוק 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'; הם ראו במשפט זה את הטעם להחלטה החדשה: "שכן, יצר לב האדם רע מנעוריו"... אך אין זה ראוי לכבוד ה', שהוא יעיד כך על עצמו ועל בריאתו. זאת ועוד: אל נשכח, שמשפט זה כבר נאמר לעיל (ו, ה); שם הוא מפרש את טעם העונש: כלום יעלה על הדעת, שכאן הוא מפרש את טעם החנינה? ה' הביא את המבול, שכן "כל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום"; וכאן הוא מבטיח חנינה - בהתחשב עם אותו יצר הרע? גם מבנה הפסוק סותר את הדברים האלה; אילו היה פירוש זה נכון, היה ראוי לאחר את המלים "כי יצר" וגו' - כדי לשים את הדגש עליהן: "לא אוסיף לקלל עוד... ולא אוסיף עוד להכות... כי יצר לב האדם רע מנעוריו". פסוק זה - כמות שהוא לפנינו - שם את הדגש על שתי הפעמים "לא אוסיף", ואילו "כי יצר"... הוא מאמר מוסגר: אם יצר לב האדם ישוב להיות רע - ואף רע מנעוריו - והשמדת הדור תהיה דרך יחידה להצלה, אף על פי כן לא אוסיף לקלל עוד, כדרך שעשיתי עד כה...

יא. רמב"ן על בראשית פרק ח פסוק כא

כי יצר לב האדם רע מנעוריו - מלמד עליהם זכות, שיצירתם בתולדת רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה, ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה. וטעם המ"ם כי מתחילת הנעורים הוא בהם, כמו שאמרו (ב"ר לד יב) משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע. או יאמר כי מן הנעורים, כלומר מחמתם, תהיה רעת היצר באדם, שהם יחטיאו אותו:

יב. עקידת יצחק בראשית שער יד (פרשת נח)

האחד - מצד הרושם החזק והנפלא הנשאר בזכרון האנשים מהפורענות הקשה והנורא אשר עשתה יד הבורא למכעיסיו, אשר בו הוקבעה יראה והכנעה והרתעה טבעית בהם ובתולדותיהם לדורי דורות, לדעת כי כל האיש ההולך בשרירות לבו השמידו ה' מפניו. והשני - מצד היות הדורות והמשפחות מכאן ולהבא מסתעפות מגי ראשים אלו השוים במראה הגדול ההוא, אשר מטבעם שימצא ביניהם תמיד ההתחלפות והעדר ההסכמה על ענין אחד אם טוב ואם רע, ולזה יהיה מהנמנע שיתיחדו כלם להיות על השיעור ההוא מהרוע שהיו עליו בני האדם, כי אב אחד היה לכולם, ושרש פורה ראש אחת להם. והנה באמת התיקון הזה המוטבע בהם מצורך אל הקודם הוא הריח ניחוח אשר בא לפניו יתברך ובעבורו אמר אל לבו לא אוסיף לקללם כי גלוי וידוע לפניו טבע תכונות האדם ומה שקבלו בזה מההכנעה וההרתעה הטבעית והמוסר המוטבע ביצירתם עד שיסיפק זה לשלא יבאו עוד להפסד כולל כמו הראשונים אשר אחזו מעשי אבותיהם בידיהם ונמחו מעל פני האדמה.

יג. ספר בראשית פרק א

(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נִתְּנִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ:

(ל) וּלְכָל חַיֵּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֹן:

יד. ספר בראשית פרק ט

(ג) כָּל רִמְשׁ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ כִּי יֵרֶק עֵשֶׂב נִתְּנִי לָכֶם אֶת כָּל:

טו. הרב אשר וויס

אכן, כשנדקדק באלו המקראות נגלה את ההבדל בינותם: לפני גזירת המבול נאמר "וכל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום" - כל יצר, רק רע, וכל היום. הכל ובתמידות. לעומת זאת לאחר המבול כשעלתה מחשבה לפניו וגזרה חכמתו ית' שלא יוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם, כתיב "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". אין כל יצרו רע אינו חורש רק רע, ואינו אוהז ברעתו כל היום.

ובמה נשתנה אופיו של האדם מקודם המבול לאחריו? - בעסק התורה. העולם שלפני המבול, לא היה בו עסק התורה. כך שנינו בתנחומא ריש פרשת בחוקותי "אדם הראשון אילו שמר את התורה לא היה מת". לא כן עולם שאחר המבול. עסק התורה היה בו נח ובניו יצאו מן התיבה, עסקו בתורה. "מכל הבהמה הטהורה - העתידה להיות טהורה לישראל מכאן שלמד נח תורה". וכן הוא אומר "ותלך לדרוש את ד'" - "לבית מדרשו של שם" (בראשית כה, כב, וברש"י שם). עולם שיש בו תורה שוב אין "כל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום". כן הודיענו נותן התורה "בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין ותורה שמה". נח מצא תבלין זה זכה וזיכה לכל העולם. הוא וזרעו קיומו של עולם - על ידי עסק התורה.

וכך נאמר בזוה"ק פרשת תרומה: בכל זמן שהתורה מתקיימת בעולם ובני אדם עוסקים בה הקב"ה שמח במעשה ידיו ושמח בעולמות כולם, ושמים והארץ עומדים בקיומם. עולם שיש בו תורה יש בו תבלין כי כן אף אם יש בו באדם מן הרוע מובטח הוא כי בעסק התורה יתהפך הרע לטוב...

בעמל התורה ויגיעתה, שעשוע אמריה וחדוות עיונה, נזכה לקיום העולם ותיקונו במלכות ש-ד-י בביאת גואל לציון במהרה.

טז. רש"י הירש בראשית פרק ח

צעירים אינם לא צדיקים ולא רשעים. אוי לו למי שסבור שהילד הממוצע הוא רשע ומרושע! מי שמכיר ילדים, יודה: לא, אין זה נכון, הנוער איננו מושחת, יצר לב האדם איננו רע מנעוריו, לא מנעוריו ישאף האדם אל הרע. בזמנים רגילים - מספר המבוגרים השואפים אל הרע הוא רב ממספר הצעירים. אמת, צעירים עלולים לעשות את הרע, - שכן טרם הורגלו להיכנע לעול מצוות; שליטה עצמית ומשמעת דומות עליהם כעול, ובשאיפתם לעצמאות "ינערו" עול זה מעליהם. אכן, קשה להתגבר על עצמאות זו של הרצון; חוסר הבגרות השכלית מתוה עליה את תו העקשנות; אך עצמאות זו היא היא השורש של האישיות המוסרית שלעתיד.

יז. רבנו בחיי על בראשית פרק ח פסוק כא

(כא) מנעוריו אמרו חז"ל (בראשית רבה לד, י) מנעוריו משננער לצאת ממעי אמו. וידוע שאין האדם מתחייב במצוות שהן מצד היצר טוב, עד שלש עשרה שנה, וזהו שדרשו חז"ל (קהלת רבה ט, כב) יצר הרע גדול מיצר הטוב שלש עשרה שנה. וכן אמר שלמה ע"ה (קהלת ד, יד) כי מבית הסורים יצא למלוך, כי משעה שהוא יוצא מבית הרחם ששם אסור ומוסגר כאדם המוסגר בבית האסורים מיד הוא רוצה למלוך והוא מבקש פי הדד ונמשך אחר התאוות, ומפני שהמלה חסרה אליף פירושוו מלשון תרגום, כי תרגום ויבאש וסרי:

יח. אורות התורה / פרק יא- פעלת התורה והדרכתה / ב

האדם הישר צריך להאמין בחייו, כלומר שיאמין בחייו עצמו והרגשותיו ההולכות בדרך ישרה מיסוד נפשו, שהם טובים וישרים ושהם מוליכים בדרך ישרה. התורה צריכה שתהיה נר לרגלו, שעל ידה יראה את המקום ששם הטעות עלולה, שלפעמים תתע הנפש בתהו לא דרך. אבל המעמד התמידי צריך להיות הבטחון הנפשי. האיש הישראלי מחיב להאמין, שישמה אלהית שרויה בקרב, שעצמותו פלה היא אות אחת מן התורה, ואות מן התורה היא עולם מלא, ההולך ומתרחב לאין שעור; כי אפלו להתפשטות הרוחנית של גרגר חול אחד גם כן אין מדה וקצב, ולא יכולו שנות האדם לבאר את כל המון החקים המיסודיים בחכמה ומשלים בידעה וגבורה נוראה שבקרב. וקל-וחמר העם צריך בכללו להאמין באמונה בהירה ונלהבת מאד בחייו ובטויותיו וללכת בהם בבטחה, אז ידע איך משתמשים לאורה של תורת חיים.

יט. אור ישראל, שערי אור, עמ' 12-13

מצד היות האדם עפר מן האדמה, לבו פונה לתאוות החומריות, לאכול ולשתות ולשמוח, לחמוד הון ועושר, כבוד ושררה וכו'. לעטות גובה וגאון לרום לבבו, להתענג על תענוגות בשרים, בכל מדה פחותה וכל תאוה נמבזה. ועם זה, גם יצר שבו רק רע כל היום, הוא היצר הרע מיסוד הרוחני אשר החכם מכל אדם מתאר אותם בחכמתו במחזה נורא מאד... הנה כי כן ראינו, כי אף אם יהיה האדם מלא ונדוש ביראת ה', הנה המלחמה נכונה לפניו, כי הלא זהו תוכן המלחמה מלחמת התאוה עם היראה, ואך כי בכח היראה יוכל להתגבר לעשות חיל, ולהדוף את אויביו אחור, אכן אם לבו יהיה חלל נעור ורק מיראת ה' ופחד ענשו ית"ש, הלא אפס כל תקוה לפניו, לעמוד במערכות קרב, מבלי קשת וחצים, באין חרב וחנית, כי אף אם היצר הטוב ירע אף יצריח ויחר גרונו מזעוק כל היום... אכן, לא כאלה חלק תהלוכות דרכי היראה, של יראת שמים ופחד עונשו יתברך שמו. כי היראה הזאת איננה בטבע האדם.

כ. דברי הגות והערכה, הרב סלוביצי'יק, עמ' 253

אכן, היהדות קידשה את האדם והורתה כי יש בו ניצוץ אלוקי. מעולם לא הסכימה היהדות עם ההשקפה אשר על פיה שרוי האדם בחטא מטבע ברייתו. להיפך, אנו לימדנו כי האתגר הניצב בפני האדם והאפשרויות הפתוחות לפניו, ללא גבול הם. בעיני היהדות האדם הוא בכוח יצור טוב, יצור מתפתח, אולם, האדם מוצא את עצמו תכופות אחוז בלחץ של כוח מכניע, כוח שאין לעמוד בפניו, הגוררו מטה.

כא. ימי זיכרון, הגרי"ד סלוביצי'יק, עמ' 79

לבו הרחב והחם עוצב וגובש מכוחו של הרצון פנימי. שח לי אבא ז"ל, שרבי חיים אמר לו פעם: משה, אל תעלה בדעתך כי טוב אני, מטבעי הריני דווקא רע. את החסד צריך אדם לכבוש בכוח ממש. אדם צריך לשבור את עצמו. עבדתי בפרך עד שעקרתי מקרבי את מידת האכזריות שבי.

כב. ספר בראשית פרק ב

(ז) וייצר ידוד אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה:

כג. רש"י על בראשית פרק ב פסוק ז

ויפח באפיו - עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים.

כד. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/א

דרש רב נחמן בר רב חסדא: מאי דכתיב וייצר ה' אלהים את האדם? בשני יודיין? שני יצרים ברא הקדוש ברוך הוא: אחד יצר טוב ואחד יצר רע.

כה. צרור המור על בראשית פרק ב פסוק ז

ואמר וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה בעבור הגוף, ויפח באפיו נשמת חיים בעבור הנפש. ואמר ויהי האדם לנפש חיה להורות כי השם ברא את האדם ישר, ולכן עשה בידיו העיסה. ויפח באפיו הנשמה בפיו כאילו רצה לחבבו ולנשקו בענין שיהיה דבק בו, וזהו (שיה"ש א, ב) ישקני מנשיקות פיהו. והמה בקשו חשבונות רבים והלכו אחרי ההבל ויהבלו עד שחזרו להיות נפש חיה כבהמות השדה כחיתו ארץ. וזהו ויהי האדם לנפש חיה הוא מעצמו, כי מיד נטה אחר האשה:

כו. כלי יקר על בראשית פרק ב פסוק ז

כי נשמת חיים היא הנפש המשכלת הנצחי, צא ולמד מי הנופח, ותמצא שזה מדבר בחלק אלוה ממעל, ויאמר אע"פ שנפח ה' באדם נשמת חיים המשכלת, מ"מ ויהי האדם בתחילת הווייתו לסתם נפש חיה כשאר בעלי חיים, כי אדם עיר פרא יולד (איוב יא יב), ועיקר שלימותו תלוי בחריצות השתדלותו וטוב בחירתו כשיפקח עיני שכלו בבואו בימים, אבל בתחילת הווייתו, אע"פ שכבר נופח בו נשמת רוח חיים, מכל מקום אין הנשמה בו בפועל כי אם בכח לבד, ואם לא ישנס מתני זריזותו לצאת בראש החלוץ ללחום מלחמת ה', הרי הוא בבהמיותו ונמשל כבהמה. אבל שור או כשב או עז כי יולד. באותו יום נברא עם כל שלימותו ואין בו תוספת שלימות. וגלה לנו הכתוב דבר זה שלא יטעה האדם בעצמו לאמר שבלא יגיעה ועמל יבא לידי שלימותו אשר כבר נוצר עמו, ויסמוך על יתרון זה שנמצא ביצירתו, כי אין הדבר כן, אלא הכל תלוי בפועל כפיו, כי יש בידיו תמיד להחליף ולהמיר הטבע בשכל והשכל בטבע. ומטעם זה לא נאמר ביצירת האדם 'וירא אלהים כי טוב', לפי שביצירתו עדיין לא ניכר מה טובו ומה יופיו:

כז. ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק ט פסוק כ

(כ) ויחל נח. התחיל בפעל בלתי נאות, ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו. כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה, יסבב הרבה ממנו בסוף, כמו שיקרה בחכמו' מהטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויחל העם לזנות:

כח. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל/ב

כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני! בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה, אין אתם נמסרים בידו, שנאמר: 'הלא אם תטיב שאתי'. ואם אין אתם עוסקין בתורה, אתם נמסרים בידו, שנא': 'לפתח חטאת רובץ'. ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בדך, שנאמר: 'ואליך תשוקתו'. ואם אתה רוצה, אתה מושל בו, שנאמר: 'ואתה תמשל בו'. תנו רבנן: קשה יצר הרע, שאפילו יוצרו קראו רע, שנאמר: 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'... תנא דבי ר' ישמעאל: בני, אם פגע בדך מנוול זה, משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא - נימוח, ואם ברזל הוא - מתפוצץ, שנאמר: 'הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע', אם אבן הוא - נימוח שנאמר: 'הוי כל צמא לכו למים 'ואומר: 'אבנים שחקו מים':